

Leesexemplaar

Joren Vermeersch

1349

Hoe de Zwarte Dood
Vlaanderen en Europa
veranderde

P E L C K M A N S

Inhoud

Woord vooraf	7
DIES IRAE	
De gesel Gods slaat toe	9
Uit het oosten komt de dood	12
Angst en haat	18
Een nieuwe wereld	21
Vlaanderens annus horribilis	25
Bruges la morte	33
De fiere stede Gent	36
Het platteland als veilige haven?	40
DEUS EX MACHINA	
Hoe de Zwarte Dood een nieuwe wereld schiep	47
Van oorlog, ziekte en honger, bevrijd ons, o Heer	49
Gouden tijd of bittere armoede?	54
‘Het geld werd zwak’	59
‘Dieren tiden’	66
‘Rijk werd arm’	76
In nomine patris	79
Winnaars en verliezers	86

DURA LEX SED LEX**Hoe de elite de klok terug wou draaien**

	91
In het zweet uws aanschijns	94
Voor een peulschil zult gij werken	100
Het wespennest Gent	108
De kruistocht tegen luiheid	117
Openluchtgevangenis	128
Economische immigratie	136
De strijd tegen ambachtsmonopolies	147

FENIX**Nawoord**

	159
Dank	171
Bibliografie	173
Noten	187

Woord vooraf

Catastrofale momenten in de geschiedenis zijn vaak bijzonder interessant. Ze veroorzaken collectieve trauma's die veel later nog worden herinnerd en die een rijkdom aan verhalen opleveren. Zulke herinneringen laten sporen na in de kronieken en archieven, van levendige getuigenissen tot opvallende cijfers in boekhoudingen. Hun echo's weerklinken ook in literaire werken, in de kunsten en in de religieuze beleving. Zoals Joren Vermeersch in dit boek betoogt, was de Zwarte Dood van 1349 wellicht een van de grootste rampen uit onze geschiedenis. Meedogenloos sloeg de ziekte toe; rijk noch arm werd gespaard.

Grote rampen leggen soms ook al lang sluimerende maatschappelijke tegenstellingen bloot, conflicten die lang onder de oppervlakte waren gebleven worden erdoor versterkt en komen plots met volle kracht naar boven. De alledaagse routine wordt doorbroken, remmingen vallen weg, de onvoorspelbare psychologie van de massa neemt de overhand op de ratio en het normale sociale gedrag.

In dit bijzonder leesbare en interessante boek biedt de auteur vanuit die ene traumatiserende gebeurtenis een inzicht in heel wat facetten van het toenmalige graafschap Vlaanderen. We leren over het dagelijkse leven, het dieet van de gewone werkmensen, de stedelijke politiek, de wereld van de arbeid en de ambachten, de loonvormingsmechanismen en migratiestromen in het pre-industriële tijdvak, de gezondheidszorg en de godsdienstige en ideologische denkbeelden.

De Zwarte Dood was natuurlijk geen louter Vlaams fenomeen, in feite was de grote pestepidemie een van de eerste tekenen van wat we vandaag de globalisering noemen. Dit boek is ook een stukje ‘wereldgeschiedenis van Vlaanderen’, om de titel van een recent overzichtswerk aan te halen. De auteur vergelijkt de Vlaamse sociaaleconomische situatie trouwens geregeld met Italië, Engeland, Frankrijk en andere Europese regio’s. Daarbij geeft hij blijk van een grote eruditie, net zoals bij zijn beheersing van het oorspronkelijke bronnenmateriaal.

Inderdaad, wat dit boek extra interessant maakt, is dat Joren Vermeersch niet enkel een historisch verhaal vertelt, maar de lezer ook uitlegt hoe hij dat doet. Hij serveert niet alleen zijn gerechten maar laat ook in de keuken kijken. In dit ‘verslag van zijn onderzoek’ – de letterlijke betekenis van het oorspronkelijke Griekse woord waar de *Historiën* van Herodotos zijn van afgeleid – leren we over het métier van de historicus. De auteur geeft ons een inzicht in de manier waarop we historische feiten uit oorspronkelijke teksten reconstrueren, hoe droge cijfers in de rekeningen van een kerk of een hospitaal een levendige – of in dit geval dodelijke – realiteit weerspiegelen. Dat is allemaal bijzonder leerrijk voor wie met een kritische blik naar het verleden en het heden kijkt.

En hetzelfde geldt voor de op het eerste gezicht moeilijke economische en monetaire theorieën die Vermeersch hanteert om zijn bevindingen mee te ondersteunen en verdere hypothesen te formuleren. Ook die worden helder en aanschouwelijk geïllustreerd met concrete, uit het leven gegrepen voorbeelden. Zo draagt dit boek verder bij aan de opnieuw grotere interesse waarop de middeleeuwse periode vandaag in Vlaanderen kan rekenen.

prof. dr. Jan Dumolyn (Ugent)

DIES

DE GESEL GODS SLAAT TOE

IRAE

De diepbloauwe wateren van het Issyk Koelmeer van Kirgizië worden omgeven door de scherpe pieken en eeuwige sneeuw van het Tiensjangeberge, de 'Hemelse Bergen'. Dat contrast maakt het tot één van de allermooiste meren ter wereld. Het is hier, langs zijn stille oevers, dat archeologen de oudste sporen aantreffen van een catastrofe die haar gelijke niet kende en ook niet meer zou kennen in de menselijke geschiedenis: de Zwarte Dood. In de negentiende eeuw stootte de Russische archeoloog Daniel Abramowic Chwolson er op een reeks opmerkelijke christelijke grafstenen uit het jaar 1339. Op de verweerde kruisen stond in het Oeigoers gebeiteld dat de doden 'gestorven waren aan de pest'. Zo'n 650 grafstenen stonden er verspreid over die necropolis, die meer dan anderhalve eeuw in bedrijf was. Drie tot vier mensen per jaar werden er aan de kille aarde toevertrouwd, maar in dat vervloekte jaar 1339 bleek het plots te gaan om meer dan honderd personen. Hele families, van jong tot oud, werden uitgeroeid.¹ Wat toen nog een lokale epidemie was, zou al snel uitgroeien tot een ramp van mondiale omvang, een nachtmerrie voor elke levende ziel in de toen bekende wereld. Want vanaf die stille oevers, daar aan het diepbloauwe Issyk Koelmeer, zou de Zwarte Dood-bacterie *Yersinia pestis* zich als een lopend vuur verspreiden over alle hoeken van het Euraziatische continent en Noord-Afrika.

Die razendsnelle expansie was niet mogelijk geweest zonder de uitzonderlijke politieke omstandigheden in het Azië van de veertiende eeuw. Onder de ijzeren banier van de Mongoolse khans was daar het meest uitgestrekte wereldrijk ontstaan dat de aardbol ooit had gekend. Het strekte zich uit van de oevers van de Zwarte Zee in Oekraïne tot de kustlijn van Zuid-China. Er heerste een gewapende vrede, de *Pax Mongolica*, waarlangs Oost en West elkaar konden ontmoeten. Over de zijderoute reisden legers, koopwaar,

ideeën, religies, culturen, mensen, maar ook ziekten, waaronder de bacterie *Yersinia pestis* waaraan de christenen uit de berglanden van Kirgizië zo plots en zo massaal waren bezweken. Vanuit die bergregio in het hart van het rijk vielen de provincies één voor één ten prooi aan de epidemie. Geweeklaag klom ten hemel van Zuid-China tot Perzië. Het was onvermijdelijk dat de Zwarte Dood uiteindelijk ook in het opkomende Europa zou aankloppen, toen het continent van ambitieuze kathedralenbouwers, verfijnde hoofse cultuur en alsmaar drukkere handelssteden.

Uit het oosten komt de dood

Negen jaar nadat de christenen aan het Issyk Koelmeer hun pestdoden hadden begraven, raasde de Zwarte Dood nog steeds als een losgeslagen locomotief over de aardbol. Miljoenen slachtoffers had ze reeds gemaakt, maar het ontwakende Europa was gespaard gebleven. Dat zou niet blijven duren. De Zwarte Dood moest en zou de deur naar het Westen forceren. Hoe dat gebeurde is ons overgeleverd in een kroniek van een Italiaanse notaris, Gabriele De Mussi, die het tafereel voor zijn eigen ogen zag ontrollen. Zijn *'Geschiedenis van de ziekte of de grote sterfte in het jaar van onze Heer 1348'*² is bloedstollend en vangt aan in 1347. Tegen de berghellingen van het schiereiland Krim in de Zwarte Zee schurkte een eeuwenoude havenstad aan: Theodosia, in de middeleeuwen 'Kaffa' genoemd. De stad was in de zesde eeuw voor Christus door Griekse kolonisten gesticht als toegangspoort tot de rijke graanvoorraden van Oekraïne. Tweeduizend jaar later was de stad nog steeds Grieks. Ze was onderdeel van het alsmaar krimpemde en zieltogende Byzantijnse Rijk, maar in de praktijk waren het westerlingen die er de lakens uitdeelden: handelaren uit Genua, die de stad aandeden als eerste halte op de zijderoute naar China. In 1347 wilden de Mongoolse horden dat Kaffa zou buigen voor hun Khan Jani Beg. De stad weigerde beslist, maar wekte daarmee de befaamde toorn

van de Mongolen, de *Furor Mongolica*. Maandenlang bleef de stad weerstand bieden vanachter haar dikke muren, tot plots de Zwarte Dood toesloeg in het Mongoolse kamp. De belegeraars vielen als vliegen, tot jolijt van de verdedigers. Woedend namen de krijgers van Jani Beg hun toevlucht tot een morbide maar oeroude belegeringstechniek. Ze catapulterden de gezwollen lijken van hun gevallen kameraden over de muren, om de verdedigers zo op de knieën te krijgen.³ Biologische oorlogsvoering avant la lettre.

De lijken landden met een smak op de daken, kerken en pleinen en spatten uiteen, waardoor de pest toesloeg. Via deze weg vloog de Zwarte Dood letterlijk de stad in en daarmee ook de Europese beschaving. Paniek brak uit. Halsoverkop raapten de Byzantijnse en Genuese bewoners hun bezittingen bijeen en vluchtten de zee op. Ze zeilden zo ver mogelijk weg van de ziekte en de woede van de Mongolen, naar het vertrouwde en veilig gewaande Italië. In oktober van dat jaar zouden de Genuese galeien met vluchtelingen uit Kaffa aanleggen in Messina, Sicilië. Trojaanse paarden met een dodelijke lading. Uit de mond van kroniekschrijver Michael van Piazza, die toen in Messina aanwezig was, vernemen we welk droevig lot de onfortuinlijke stad toen trof. Een lot dat al snel vele honderden steden over heel Europa zou treffen. De ziekte sloeg toe in alle hevigheid, gevolgd door paniek, wantrouwen en ontmenselijking.

‘Al snel gingen mensen elkaar haten. Indien een zoon bezweek, dan zou zijn vader er niet voor zorgen, want dat betekende een onmiddellijke besmetting en de dood binnen de drie dagen. En dat was niet alles, want iedereen die met hem in hetzelfde huis woonde volgde hem in de dood. Toen het aantal sterfgevallen in Messina toenam, wensten velen hun zonden op te biechten en een testament op te maken, maar priesters, klerken en advocaten weigerden om de huizen te bezoeken van besmette inwoners. Minderbroeders en dominicanen aanhoorden wel de biecht van

de stervenden, hoewel ze zelf onmiddellijk door de ziekte overvallen werden, zodat sommigen zelfs in dezelfde kamers bleven als de stervenden. Al snel lagen de lijken verlaten in de huizen.⁷⁴

Van daaruit verspreidde de Zwarte Dood zich als een dodelijke olievlek over heel Italië. In de noordelijke stadstaten van het schiereiland was toen een ontluikende maar krachtige culturele beweging opgestaan: de Italiaanse *Rinascimento*, de renaissance. In Toscane en op de Po-vlakte verrezen prachtige kerken en werd de schilderkunst tot nieuwe hoogten getild. Ook was er toen al een levendige traditie van lekenliteratuur ontstaan. Die nam zowel de vorm aan van proza, poëzie als historische kronieken. Dat leverde ons enkele van de meest pakkende ooggetuigenissen op over de catastrofe. In de Toscaanse stad Siena, in de schaduw van de witmarmeren kathedraal, vertrouwde overlevende Agnolo di Tura enkele woorden aan het perkament toe die al onze verbeelding zouden overtreffen:

‘De sterfte begon in Siena in mei 1348. Het was wreed en verschrikkelijk en ik weet niet waar te beginnen om te vertellen over de wreedheid en meedogenloosheid van de ziekte. Het leek alsof iedereen verstomde bij het zien van de pijn en het is onmogelijk voor de menselijke geest om de afschuw te beschrijven. Inderdaad, wie zulke horror niet gezien heeft, mag zich gezegend noemen. De slachtoffers stierven bijna onmiddellijk. Ze kregen gezwollen onder hun oksels en in de liesstreek en vielen al wandelend dood neer. Vaders verlieten hun kinderen, vrouwen hun echtgenoot, de ene broer de andere, want de ziekte leek mensen te treffen door adem en zelfs door het zicht. Mensen stierven en niemand kon gevonden worden om de doden te begraven, noch voor geld, noch uit vriendschap. Leden van een gezin brachten hun doden naar een gracht zo goed ze konden, zonder priester en zonder sacramenten. Geen dodenklok luidde. Op veel plaatsen in Siena werden diepe putten gegraven en opgevuld met ontelbare lijken. Men stierf bij de honderden, zowel overdag als

's nachts, en iedereen werd in die massagraven gegooid en bedekt met aarde. Eens de putten vol waren, werden er weer nieuwe gegraven. Ik, Agnolo di Tura, die men 'de dikke' noemt, heb mijn vijf kinderen zo met mijn eigen handen begraven. Er waren lijkjes die te ondiep begraven waren. Die werden door honden opgegraven en door de straten gesleurd om daar verscheurd te worden. Niemand huilde om de doden, omdat iedereen de dood verwachtte. Zo velen stierven, dat iedereen dacht dat het einde van de wereld aangebroken was.⁵

Tot ontsteltenis van de bevolking, leek het er zelfs op dat deze gesel Gods zich in verschillende vormen manifesteerde. De eerste golf van slachtoffers bleek te bezwijken aan gezwollen in de longen, waarna in de weken daarop ook mensen getroffen werden via builen onder oksels en andere plaatsen op het lichaam. Over de symptomen is een zeer gedetailleerd ooggetuigenverslag bewaard van de hand van Limburger Lodewijk Heyligen, die toen werkzaam was als secretaris in de pauselijke kanselarij van Avignon, waar de Zwarte Dood eveneens zeer zwaar zou toeslaan:

'Vooreerst heb je mensen die pijn ervaren in de longen, vanwaar de ademhaling komt. Wel, wie een long heeft die is aangetast, of die is besmet in welke mate dan ook, kan er op geen enkele wijze nog aan ontkomen: langer dan twee dagen heeft hij dan ook niet meer te leven. Er is trouwens in vele steden in Italië door dokters anatomisch onderzoek gedaan, en zelfs in Avignon, op bevel en advies van de paus, met de bedoeling de oorsprong van deze ziekte te weten te komen. Men heeft er talloze lichamen van doden opengelegd of opengesneden, en zo kwam men te weten dat alle mensen die op die plotselinge manier aan hun einde komen, besmette longen hebben en bloed spuwen. Daar komt nog eens bij dat de ziekte in kwestie besmettelijk is, want wanneer één besmette persoon sterft, is het zo dat allen die hem zien, hem bezoeken, op een of andere manier iets van

hem met zich meenemen, of hem naar zijn begraafplaats dragen, hem meteen in de dood achternagaan, zonder dat er iets tegen te doen valt. Er is ook nog een andere ziekte, die tegenwoordig met de bovengenoemde samenkomt: onder beide armen ontstaan een soort van gezwellen, waardoor de mensen in kwestie in een mum van tijd worden verstikt. Er is ook nog een derde ziektebeeld, dat evenzeer met de twee voorgaande samenkomt, maar dat op heden wel een heel eigen ziekteverloop kent: mensen van beide geslachten krijgen pijn in de liesstreek, waardoor ze onverwacht sterven.⁶

In januari 1348 al, nog voor de rijke handelssteden van Noord-Italië aan de beurt waren, was de Zwarte Dood Frankrijk al binnengekomen via de haven van Marseille. Daar herhaalde de horror zich. Overal waar de ziekte toesloeg zaaide ze zo'n drie tot vier maand lang angst, chaos, treurnis en dood, waarna de macabere karavaan weer verder trok op zoek naar vers en onbesmet bloed. In drie vervloekte jaren zou de Zwarte Dood het hele Europese continent traag maar zeker overspoelen, als een onstuitbare en onzichtbare vloedgolf. In 1351 vielen de laatste, meest afgelegen, regio's van Europa ten prooi aan de ziekte, de verre houten dorpen en kloosters van Noord-Rusland. De zeis waarde door Europa en sloeg daarbij geen acht op leeftijd, geslacht, rang of stand. Voor de Zwarte Dood was iedereen gelijk. Van pauper in een afgelegen boerderij tot wever in een dichtbevolkte stad, van monnik tot prinses, iedereen kon meegenomen worden in het graf. Accurate schattingen maken van de omvang van de sterfte is, bij gebrek aan statistisch materiaal, vrijwel onmogelijk. Doop- of bevolkingsregisters werden nog niet bijgehouden. Historici moeten zich behelpen met schattingen die gepuurd worden uit indirecte bronnen, zoals evoluties in stedelijke militielijsten, lijsten met pachters, belastingplichtigen... Al deze beperkingen indachtig schatten moderne historiografen dat zo'n derde van de Europese bevolking het leven liet in de catastrofe, met regionale uitschieters naar boven en beneden, een enorme terug-

val in bevolking die wegens de korte tijdsperiode (enkele maanden) gerust een demografische 'schok' kan worden genoemd.

Niet alleen de ooggetuigenverslagen hierover zijn bloedstollend. Ook de afbeeldingen die tijdsgenoten van de catastrofe maakten, bezorgen de moderne toeschouwer kippenvel. In de Koninklijke Bibliotheek van Brussel rust een prachtige kroniek over de geschiedenis van Vlaanderen, Henegouwen en Frankrijk, van de hand van Gilles Li Muisit, abt van de Sint-Martinusabdij in Doornik. Met 77 jaren op de teller was Gilles Li Muisit al hoogbejaard toen de Zwarte Dood in zijn thuisstad toesloeg, maar hij was nog steeds scherp van geest en zal meermaals onze gids zijn gedurende dit verhaal. Hij liet ons daarenboven niet alleen woorden na, maar ook beelden. De abt liet zijn kroniek immers verluchten met schitterende miniaturen en nam daarvoor een getalenteerde Vlaming onder de arm, Pierard van Tielt. Die beeldde een hartverscheurend onderdeel van het drama af: de massale collectieve begrafenissen van de slachtoffers, uitgevoerd door familieleden met een getormenteerde en soms zelfs verdwaasde blik in de ogen.

De komst van de Zwarte Dood zorgde begrijpelijkerwijs voor een ware paniekgolf door heel Europa. Niemand kende immers de oorzaak van de ziekte, noch wist men hoe ze overgedragen werd, waardoor het besef al snel binnen sijpelde dat zelfs de meest vermaarde koninklijke artsen er volledig machteloos tegenover stonden. Sommigen onder hen weten de ramp aan 'gecorrumpeerde lucht', anderen aan een foute stand van de sterren, nog anderen aan het zondige gedrag van de mensheid, maar allemaal zaten ze er volledig naast. Behalve via direct contact met geïnfecteerde mensen werd de ziekte ook overgedragen via vlooien die de dodelijke *Yersinia pestis*-bacterie in zich droegen. Die vlooien verplaatsten zich zowel via de gastlichamen van ratten en muizen als via de kleren en haren van besmette personen, waardoor ze enorme afstanden konden afleggen. De beestjes waren bijzonder agressief, gezien hun

gastlichamen al snel bezweken aan de ziekte, en sprongen daardoor zo snel mogelijk van gastheer naar gastheer. De ramp had enigszins ingedijkt kunnen worden via radicale quarantainemaatregelen en het systematisch verbranden van kleren van overledenen, maar daartoe ontbrak toen het medisch inzicht.

Angst en haat

Weinig emoties liggen dichter bij elkaar dan angst en haat. Zo dichtbij dat ze soms in elkaar overvloeien. Zoals wel vaker voorkomt in onze lange geschiedenis haalde dit drama de donkerste kanten boven in de mens. Veel Europeanen konden niet leven met het onverklaarbare en zochten wanhopig naar een verklaring én naar een schuldige voor het drama. Die vond men dan ook, in de vorm van een groep Europeanen die toen buiten de christelijke gemeenschap stond: de joden. Sinds de eerste millenniumwende hadden zij zich verspreid vanuit Zuid-Europa naar het Noorden. In de veertiende eeuw waren er grote joodse gemeenschappen gevestigd in de belangrijkste steden van Duitsland, Frankrijk en Engeland. Daar leefden ze van ambachten, maar ook van het toen zeer lucratieve bankwezen. Dat was voor christenen een verboden beroep, wegens de katholieke afkeuring voor leningen met interest, een religieus verbod dat overigens vandaag nog steeds bestaat binnen de islam. Hun afwijkende gebruiken, taal, godsdienst en neiging tot zelfsegregatie zou de joden in het vizier brengen van de wanhopige Europese bevolking.

In die tijden leefden de joden onder de bescherming van de machtingen van Europa, wat te verklaren is door hun onmisbare rol in het financiële leven van de opbloeiende Europese vorstendommen. Maar die bescherming garandeerde hen nog geen vriendschap van de bevolking. Integendeel. De idee dat de joden destijds Christus verraden hadden en overgeleverd aan de Romeinen, maakte dat de

kijk van christenen op joden nergens in Europa hartelijk was. Die religieuze kloof en het feit dat veel christenen bij joden in het krijt stonden, maakten hen in crisistijden kwetsbaar voor spontane woede-uitbarstingen vanuit de christelijke bevolking. De Zwarte Dood zou dat latente racisme ten aanzien van de joden in Europa tot een dodelijk kookpunt brengen.

Het begon met één enkele opmerking dat de tol van de epidemie toch wel merkwaardig lager was bij joden dan bij christenen. Mogelijk was dit ook effectief het geval, want binnen de joodse gemeenschap golden veel strengere hygiënische vereisten dan binnen de christelijke, waar hygiëne zo goed als onbestaande was. Wat er ook van waar is: al snel ontstond de mythe dat de joden de bronnen van de christenen bewust hadden vergiftigd om zo het christendom uit te roeien, een fabel die door haatpredikers gretig verspreid werd onder de ontredderde bevolking. Die mythe werd nog versterkt door het gebruik van 'tortuur' in strafonderzoeken. Sommige joden hadden onder zware folteringën bekend de bronnen te hebben vergiftigd, waarna de hetze zich verspreidde over de landsgrenzen en een oncontroleerbare dimensie aannam. De eerste massamoord vond al plaats in april 1348 in Toulon, toen de Zwarte Dood daar nog maar pas was geland. De jodenbuurt werd er geplunderd en veertig joden werden vermoord in hun huizen, waarna de golf van haat zich verspreidde richting het Iberisch schiereiland, naar Catalonië en Aragon. In het jaar 1349, waarin de Zwarte Dood heel Frankrijk, Duitsland en Engeland zou overspoelen, zouden de joden het zeer zwaar te verduren krijgen, bovenal in Duitsland met onder meer bloedbaden in Erfurt, Basel, Straatsburg, Frankfurt, Mainz, Keulen en Speyer. In paniek sloegen de joden overal in Europa op de vlucht, velen in de richting van Polen, waar koning Kasimir III hen een veilige haven bood.

De jodenvervolging in Straatsburg is ons overgeleverd door de Straatsburgse kroniekschrijver Jakob Twinger von Königshofen,

die de gebeurtenissen als kind had meegemaakt. Zijn verslag⁷ is illustratief voor de dynamiek daarvan in héél Europa. In Straatsburg leefde in 1349 een grote joodse gemeenschap van enkele duizenden zielen. Ook daar werd eerst de fabel verspreid dat de joden de bronnen van christenen hadden vergiftigd. De *Stettmeisters* van Straatsburg, stadsmagistraten verantwoordelijk voor de openbare orde, wilden net zoals de machthebbers in andere steden de joden beschermen tegen de woede van de bevolking. Maar de ambachten, die zeer machtig waren, en de bevolking zelf wilden hun bloed door de straten zien vloeien. Dat had een banale oorzaak die niets met de epidemie had te maken. De slagers en de leerlooiers waren de felste tegenstanders van de joden, omdat zij bij hen de grootste schulden hadden opgebouwd. Zij zagen hun kans schoon om in één klap af te geraken van hun schuldeisers en hun schulden. Een stadsrevolutie brak los, waarbij het stadsbestuur veroordeeld werd tot levenslange verbanning. Toen kon de meute de teugels van de lang opgekropte haat laten vieren. Op Valentijnsdag, 14 februari 1349, gingen alle remmen los en ontaardde de haat in rauwe beestachtigheid. Vanaf de ochtend begon het kabaal aan te zwellen in de straten van Straatsburg. Het was het geluid van mensen die marcheerden op de tonen van woeste gezangen, opgezweept door het geschreeuw van ontketende vrouwen. De meute doorbrak de poort van de jodenbuurt en drong de wijk binnen. Mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards werden zonder mededogen gewurgd en de huizen in brand gestoken.

Ook onze contreien ontsnapten niet aan de waanzin. Voor het graafschap Vlaanderen zijn er geen bronnen bekend die getuigen van vervolgingen, maar dat wil niet zeggen dat die er niet geweest zijn. In het naburige hertogdom Brabant zeker wel. Abt Gilles Li Muisit vertelt ons hoe de bevolking van *Bruxella* (Brussel) zich vergreep aan de joodse gemeenschap. Een uitzinnige menigte dreef de joden uit hun huizen, recht naar een geïmproviseerde brandstapel, waar ze collectief werden verbrand voor het oog van de juichende